

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

А. В. Андрущенко, аспірант¹

*Управління земельних ресурсів у Броварському районі Київської області,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Ключові слова: економічне стимулювання, раціональне використання земель, охорона земель, аграрне землекористування, земельні ресурси, земле-відновлювальні роботи.

Пропонуються економічні важелі для заохочення землекористувачів і власників земельних ділянок до раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Зазначено, що товаровиробники сільськогосподарської продукції мають відчувати пряму залежність між землевідновлювальною роботою і винагородою, як матеріальною, так і психологічною.

Постановка проблеми. Ефективне використання, відтворення та всебічна охорона земель сільськогосподарського призначення є надзвичайно актуальним завданням сьогодення. Ринкові трансформаційні процеси аграрної економіки призвели, на жаль, до хаосу в земельних відносинах. Забезпечення їх дієвого регулювання ускладнюється кризовими екологічними явищами в аграрному землекористуванні, через які спостерігається тенденція погіршення якісних характеристик ґрунтів: підвищується кислотність і засоленість, поширюється ерозія земель та їх деградація, зменшується вміст гумусу.

Із проведенням земельної реформи зросла кількість приватних господарств, які самостійно обирають шляхи отримання максимального прибутку від земельної ділянки. Тому переважно при цьому відбувається порушення технології раціонального землекористування, у тому числі ігнорування дотримання сівозмін. Ще досі землеробство ведеться на крутосхильних землях, де вирощуються не тільки зернові культури суцільного висіву, а й просапні, наслідком чого є посилення ерозії ґрунтів. Площа еродованої ріллі протягом останніх 25 років збільшилася на третину і щорічно розширюється на 90 – 100 тис. га, втрачаючи 600 млн т ґрунту і до 20 млн т гумусу, вміст якого в ґрунтах знизився на 20 %. Витрати на протиерозійні та інші ґрунтоохоронні й землемеліоративні роботи

---

¹ Науковий керівник – к. е. н., доцент Г. К. Лоїк.

постійно зменшуються. Такі землі необхідно виводити з інтенсивного використання і включати їх у ґрунтозахисні сівозміни з великою питомою вагою багаторічних трав, а схили понад 7° потрібно заліснювати.

Інтенсивне сільськогосподарське використання земель призводить до зниження родючості ґрунтів через їхнє переущільнення (особливо чорноземів), втрат грудкувато-зернистої структури, водопроникності тощо.

Крім цього, поширені такі негативні явища, як збільшення площ засолених земель, техногенне забруднення територій. Зокрема внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС радіонуклідами забруднено понад 4,7 млн га сільськогосподарських угідь і майже 70 тис. га взагалі виведено із землекористування. Сільськогосподарські угіддя перенасичені пестицидами та іншими хімікатами попри те, що за останні роки внаслідок економічних проблем значно скоротилося внесення мінеральних добрив і пестицидів. Усе це негативно впливає на врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин, а в цілому на аграрне виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням цієї проблеми займаються такі науковці, як Д. І. Бабміндра, І. К. Бистряков, В. Г. В'юн, В. В. Горлачук, Г. Д. Гуцуляк, Д. С. Добряк, О. П. Канаш, В. О. Леонєць, А. Г. Мартин, П. П. Руснак, П. Т. Саблук, А. Я. Сохнич, О. Г. Тараріко, А. М. Третьак, М. М. Федоров та інші [3 – 6].

Земельним кодексом України визначений основний зміст економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель [1]. Проте ця проблема потребує постійного вивчення, про що вказує низка науковців [2].

Постановка завдання. Економіко-екологічні проблеми землеволодіння і землекористування в аграрній сфері національного та регіональних комплексів набувають особливого значення і потребують невідкладного практичного вирішення. Зростає пріоритетність вивчення, розробки та обґрунтування шляхів удосконалення й реструктуризації земельних ресурсів з обов'язковим використанням важелів економічного механізму оптимізації використання сільськогосподарських угідь, які б забезпечували високу ефективність землекористування та виробництва сільськогосподарської продукції. Одним із найефективніших способів регулювання раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення є економічне стимулювання.

Виклад основного матеріалу. Раціональне використання землі в аграрному виробництві полягає в тому, аби кожне підприємство, кожен власник землі чи землекористувач орієнтувалися на дбайливе господарське використання земельних ресурсів з найбільшою вигодою не лише для себе, а й для суспільства.

Вимоги раціонального використання, які закріплені в правових нормах, набувають характеру загальнообов'язкових приписів і зводяться до: забезпечення використання сільськогосподарських угідь відповідно до потреб, пов'язаних з веденням сільського господарства або необхідністю переробки виробленої продукції рослинництва і тваринництва; захисту земель від ерозії, заболочення, засолення, підтоплення, забруднення відходами виробництва, хімічними та

радіоактивними речовинами, інших несприятливих природних і техногенних процесів; забезпечення збереження родючості ґрунтів; консервації деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь тощо.

Великого значення у забезпеченні раціонального використання та охорони земель, зокрема в аграрному виробництві, набуває їх економічне стимулювання, яке забезпечується заохоченням та застосуванням специфічних земельно-правових санкцій, що полягають у примусовому припиненні чи обмеженні прав порушника при користуванні землею.

У спеціальній літературі зазначається, що зацікавленість землевласників і землекористувачів у здійсненні заходів, спрямованих на попередження негативних процесів від погіршення стану земель, може бути досягнута за умови, що ці заходи будуть для них економічно вигідними. Спроби викликати певну зацікавленість лише шляхом закріплення відповідних обов'язків навряд чи спонукатимуть власників землі та землекористувачів до певних дій. Тим паче, що заходи, пов'язані з попередженням погіршення якості земель, їх забруднення, псування чи деградації, вимагають значних матеріальних затрат на придбання нової техніки, будівництво захисних споруд, розробку технологій зі збереження родючості ґрунтів тощо. У системі важелів економічного механізму раціонального використання земель сільськогосподарського призначення виділяють такі заходи: створення повноцінного і регульованого ринку землі, як важливої передумови концентрації земельних угідь у найбільш дбайливих та ефективних господарів, залучення кредитних коштів під заставу земельних ділянок (створення Державного земельного банку), створення привабливого інвестиційного клімату для іноземних та вітчизняних інвесторів, запровадження екологічного страхування. Однак вказані заходи здаються дещо "нереальними" в умовах всеохоплюючої економічної кризи. Адже сьогодні спостерігаються тенденції значного зниження попиту на земельні ділянки, недовіра громадян до банківської системи, занепад сільськогосподарського виробництва тощо.

Найбільш економічно виправданими заходами економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель на сьогодні є: ведення виваженої цінової політики, зокрема щодо встановлення цін на екологічно чисту продукцію сільськогосподарського виробництва, фінансове стимулювання консервації деградованих та малопродуктивних земель і концентрації землеробської діяльності на родючих ґрунтах, введення заохочувальних економічних заходів (субсидій, пільг, компенсацій) для орендарів, наприклад, з метою придбання паливно-мастильних матеріалів, техніки для обробки землі, надання субсидій на будівництво приміщень і встановлення обладнання для зберігання пестицидів і добрив.

Якщо взяти країни Західної Європи і Північної Америки, то економічне стимулювання природоохоронних заходів здійснюється там за допомогою: пільгового кредитування фірм і об'єднань, які фінансують природоохоронні заходи, а також які вкладають кошти у розробку і впровадження технологічних і технічних удосконалень; надання безпосередніх субсидій (централізованих чи місцевих) та безпроцентних позик на придбання та освоєння технічно досконалого, екологічно безпечного обладнання; пільгових строків амортизаційного списання природо-

охоронних фондів; звільнення від податків частини прибутків (доходів), що спрямовується на будівництво природоохоронних об'єктів або впровадження екологобезпечних технологій; цінового стимулювання виробництва екологічно чистої продукції; надання фермерам технічної допомоги і компенсації їм до 50% всіх затрат, зумовлених залуженням, залісненням тощо; виплати грошових винагород за виведення із сівозмін сільськогосподарських земель під сіножаті і пасовища; надання фермерам права включати у поточні витрати і повністю відшкодувати протягом року капітальні вкладення в заходи з охорони земельних і водних ресурсів (у розмірі до 25% прибутку, з якого сплачуються податки).

Водночас фермер позбавляється всіх державних субсидій, якщо рівень змиву ґрунтів перевищує максимально допустимий, якщо він не здійснює проти-ерозійних заходів, рекомендованих службою охорони ґрунтів. Примусові дії економічного механізму регулювання природоохоронної діяльності передбачають: штрафні санкції за порушення положень природоохоронного законодавства та екологічних стандартів; екологічний податок на прибуток для забруднювачів довкілля; встановлення норм плати за природні ресурси залежно від їх якісного стану.

Вивчаючи досвід економічного стимулювання раціонального використання земель в країнах з класичними ринковими відносинами, варто виділити такі положення, які, на нашу думку, найприйнятніші для України. Наприклад, у США, як і в багатьох розвинених країнах, проведена класифікація земель сільськогосподарського призначення за критерієм їх продуктивності. Значення такої класифікації полягає в тому, що для кожного класу земель розроблено детальні рекомендації щодо їх раціонального використання та охорони ґрунтів, де враховують як клас земель, так і вирощувану культуру, характер і кількість ґрунтозахисних заходів тощо.

Використовуючи досвід США, на нашу думку, в Україні також необхідно затвердити класифікатор використання земель за цільовим призначенням у межах відповідних категорій, у тому числі класифікацію земель сільськогосподарського призначення за критерієм їх продуктивності, що значно спростить розробку ґрунтозахисних заходів щодо їх раціонального використання та охорони.

У Європі винайшли новий метод швидкого космічного спостереження за земельним фондом. Як повідомляє "The final Times", щоб протезити використання виділених із фонду Євросоюзу дотацій аграрному сектору, контроль за станом ріллі, пасовищ, садів і виноградників із космосу здійснюється завдяки супутникові [4]. Такий винахід став необхідністю через впровадження нововведень у системі фінансування сільського господарства: з 2005 р. дотації (близько 40 млрд євро щорічно) фермерам надаються не на вироблену агропродукцію, а на гектар сільськогосподарських угідь залежно від їх стану та дотримання екологічних вимог. Проект "Ірена" дозволив провести спостереження у 2003 р. на площі 15 тис. км², у 2004 р. – 50 тис. км², у 2005 – 150 тис. км² території країн ЄС. Обробку знімків проводять у дослідницькому центрі Іспри (Італія).

Система основних стимуляційних методів економічного механізму раціонального використання і охорони земельних ресурсів України, яка законодавчо

визначена в Земельному кодексі України (ст. 205), на жаль, не має чітко встановленого порядку застосування, що зумовлює повільні темпи та незначну ефективність цього механізму. Пільгове кредитування й оподаткування громадян та юридичних осіб, які здійснюють за власні кошти землеохоронні заходи, державне фінансування землевідновлювальних робіт, звільнення від плати за земельні ділянки, які перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану, компенсація з бюджетних коштів зниження доходу власників землі і землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих і малопродуктивних земель, що стали такими з вини інших осіб, є досить важливими та впливовими важелями економічного стимулювання еколого-виваженого і ресурсоощадного землекористування.

Чинне законодавство України передбачає звільнення від плати за хімічно забруднені сільськогосподарські угіддя, на які запроваджено обмеження щодо ведення сільського господарства, та за землі, що перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння. Згідно зі ст. 205 Земельного кодексу України під час здійснення консервації земель держава має відшкодовувати власникам землі і землекористувачам недоотриманий дохід. Для формування передумов щодо раціонального використання та охорони земельних ресурсів потрібно сумлінно дотримуватись цих вказівок і запровадити постійну й тимчасову консервації виснажених земель.

Також держава має здійснювати фінансування на проведення проектно-вишукувальних робіт, землевідновлювальних і ресурсоощадних заходів в аграрній сфері.

Наведений перелік треба доповнити новими методами, визначити їх послідовність і пріоритетність, що повною мірою відображало б рівень покращання стану сільськогосподарських угідь і результати ефективності економічного механізму раціоналізації та оптимізації землекористування в аграрній сфері.

Висновки. 1. Посилення економічної ефективності використання земельних ресурсів має на меті отримання максимального ефекту і залишає поза увагою екологічний аспект цього питання. Тому актуальності нині набувають такі методи, які за допомогою економічних важелів заохочували б землекористувачів і власників землі до раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Відомий вчений О. Н. Толстіхін, який багато праць присвятив охороні навколишнього середовища, вказує на те, що усвідомлення особистого обов'язку перед природою кожним членом суспільства – складова загального успіху у цій складній, але необхідній справі [6].

2. На нашу думку, варто поряд з матеріальними методами мотивації застосовувати психологічне стимулювання (визнання у колективі, службове підвищення, створення кращих умов праці тощо) громадян і юридичних осіб, які прикладають свою працю і вкладають кошти на землеохоронні заходи. Така мотивація екологобезпечної й землеохоронної діяльності стимулюватиме кожного співробітника до більш активної праці в цьому напрямі.

3. Товаровиробники сільськогосподарської продукції повинні відчувати пряму залежність між землевідновлювальною роботою і винагородою. Грошове, матеріальне і психологічне стимулювання сільськогосподарських товаровиробників сприятиме підвищенню їх зацікавленості у проведенні землевідновлювальних робіт, що матиме позитивний вплив на стан ґрунтів.

Бібліографічний список

1. Земельний кодекс України : прийнятий 25.10.2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс] : повний текст. Гл. 35, ст. 205, 206. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Добряк Д. С. Економічні механізми стимулювання екологічнобезпечного землекористування в ринкових умовах / Д. С. Добряк, О. П. Жук, В. М. Вітвицька // Землеустрій і кадастр. – 2008. – № 4. – С. 3-9.
3. Дідковська Л. І. Основні принципи організації і стимулювання раціонального використання і охорони земельних ресурсів в аграрній сфері / Л. І. Дідковська // Економічні та соціальні аспекти розвитку АПК і сільських територій. – К. : ОІЕ НАН України, 2005. – С. 28-37.
4. ЕС: Космический контроль за земельным фондом // Экономика сельского хозяйства России. – 2005. – № 3. – С. 42.
5. Трегобчук В. Організаційно-економічні механізми раціонального використання і охорони земель в умовах ринку / В. Трегобчук, Ю. Сабо, Ю. Тютюнник // Економіка України. – 1993. – № 11. – С. 64-69.
6. Толстихин О. Н. Земля – в руках людей / О. Н. Толстихин. – М. : Недра, 1981. – 160 с.

Andrushchenko A. Economic stimulation of rational use and protection of agricultural lands

It's offered economic leverage to encourage land users and land owners for rational use and protection of land resources. It's noted that producers of agricultural products have to feel connection between land-protection measures and reward, as the material and psychological.

Key words: economic stimulation, rational land use, land protection, agrarian land use, land resources, land-protection work.

Андрущенко А. В. Экономическое стимулирование рационального использования и охраны земель сельскохозяйственного назначения

Предлагаются экономические рычаги для поощрения землепользователей и владельцев земельных участков за рациональное использование и охрану земельных ресурсов. Отмечено, что товаропроизводители сельскохозяйственной продукции должны ощущать прямую зависимость между земельно-восстановительной работой и вознаграждением, как материальным, так и психологическим.

Ключевые слова: экономическое стимулирование, рациональное использование земель, охрана земель, аграрное землепользование, земельные ресурсы, земельно-восстановительные работы.